

SOCIAL SIGNIFICANCE OF THE CONCEPT OF WORLDVIEW IN PHILOSOPHY

Matluba Abdalimova

Associate professor

Andijan economics and pedagogy NOTM

Andijan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: worldview, social consciousness, philosophy, personality, concept, mythological worldview, religious worldview, philosophical worldview

Received: 31.03.25

Accepted: 02.04.25

Published: 04.04.25

Abstract: It is known that the worldview is calculated from phenomena of a social nature. In this respect, each era, each generation, each social group has its own worldview. On these grounds, it can be said that a worldview allows people to creatively approach new problems on the agenda, relying on certain beliefs, anticipating the prospects of Science and society.

FALSAFA FANIDA DUNYOQARASH TUSHUNCHASINING IJTIMOYIY AHAMIYATI

Matluba Abdalimova

dotsent

Andijon iqtisodiyot va pedagogika NOTM

Andijon, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: dunyoqarash, ijtimoiy ong, falsafa, shaxs, tushuncha, mifologik dunyoqarash, diniy dunyoqarash, falsafiy dunyoqarash

Annotatsiya: Ma'lumki, dunyoqarash ijtimoiy xarakterga ega hodisalardan hisoblanadi. Bu jihatdan har bir davrning, har bir avlodning, har bir ijtimoiy guruhning o'ziga xos dunyoqarashi mavjud. Shu asoslarda aytish mumkinki, dunyoqarash odamlarga kun tartibida turgan yangi muammolarga ma'lum e'tiqodga tayanib ijodiy yondashish, fan va jamiyat istiqbollari oldindan ko'rish imkonini beradi.

СОЦИАЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПОНЯТИЯ МИРОВОЗЗРЕНИЕ В ФИЛОСОФСКОЙ НАУКЕ

Матлуба Абдалимова

Доцент

Андижан экономика и педагогика НВУЗ

Андижан, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: мировоззрение, общественное сознание, философия, личность, концепция, мифологическое мировоззрение, религиозное мировоззрение, философское мировоззрение

Аннотация: Как известно, мировоззрение исходит из явлений социального характера. В этом отношении у каждой эпохи, каждого поколения, каждой социальной группы свое мировоззрение. Исходя из этого, можно сказать, что мировоззрение позволяет людям творчески подходить к новым проблемам, стоящим на повестке дня, опираясь на определенные убеждения, предвидеть Перспективы науки и общества.

Dunyoqarash – inson o‘zini va dunyoni zaruriy ravishda anglashi, tushunishi, bilishi va baholashi natijasida yuzaga kelgan xulosalari, bilimlari asosida shakllangan turli mazmun va darajadagi umumlashmalar tizimidir. Dunyoqarashni murakkab ijtimoiy hodisa sifatida, bir-biridan nisbatan mustaqil tarzda, quyidagicha izohlash mumkin:

1) dunyoqarash – dunyoning inson ongidagi o‘ziga xos in’ikosi bo‘lib, insonning o‘z-o‘zini va dunyoni anglashi shaklidir;

2) dunyoqarash – insonning o‘ziga va uni qurshab turgan borliqqa bo‘lgan munosabatlarini ifodalaydigan muayyan ko‘nikmalari, malakalari, bilimlari hamda dunyoni amaliy va nazariy o‘zlashtirishidir;

3) dunyoqarash – insonning o‘ziga, tabiat va jamiyatga munosabati asosida yotgan e’tiqodidir;

4) dunyoqarash – o‘tgan avlodlar qoldirgan ilmiy, madaniy, nazariy merosni hozirgi davrdagi amaliy tajriba yakunlari bilan bog‘lab umumlashtirishdir;

5) dunyoqarash – inson o‘z hayoti, faoliyatida tayanishi lozim bo‘lgan yollanmadir.

Dunyoqarash ijtimoiy-tarixiy xarakterga ega. Bu jihatdan har bir davrning, har bir avlodning, har bir ijtimoiy guruhning o‘ziga xos dunyoqarashi mavjud. Shu asoslarda aytish mumkinki, dunyoqarash odamlarga kun tartibida turgan yangi muammolarga ma’lum e’tiqodga tayanib ijodiy yondashish, fan va jamiyat istiqbollari oldindan ko‘rish imkonini beradi.

Dunyoqarashning tarkibiga borliqning hissiy va aqliy in’ikosi sifatida hosil bo‘lgan sezgi, idrok va tasavvurlardan tortib, nazariy tafakkurda mantiqiy jihatdan qayta ishlanib hosil bo‘lgan: mifologik, diniy, falsafiy, siyosiy, huquqiy, axloqiy, estetik, badiiy va ilmiy bilimlar, nuqtayi

nazarlar, ishonch va e'tiqodlar kiradi. Dunyoqarash, shu bilan birga, kishilarning kundalik turmushidagi oddiy hayotiy-amaliy malaka va ko'nikmalarini, ularning bilish va baholashga oid yo'l-yo'riqlari, ishonch va e'tiqodlari, niyat va maqsadlarini, eng yuksak orzu va umidlarini, xullas, amaliy va ilmiy bilimlarining jamini, shuningdek, kishilardagi xurofiy, afsonaviy, g'ayri ilmiy nuqtayi nazarlarni, salbiy, reaksiya qarashlarni ham o'z ichiga oladi. Dunyoqarash – yuqoridagi sanab o'tilganlarning oddiy yig'indisi bo'lmay, balki ularning mantiqiy birligidir. Dunyoqarash tarkibiga kirgan bu unsurlarning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lishi bilan birga, uning yaxlit tizimida bir butunlikni hosil qiladi va umumiy mazmunni ifodalaydi. Har bir kishi hayotiy faoliyati jarayonida ulg'ayib borishi bilan muayyan dunyoqarashi ham shakllanib, tarkib topa boshlaydi. Uning ma'lum bir barqaror shaklga kelishi bilan inson shaxs sifatida shakllana boshlaydi.

Dunyoqarash o'ziga xos vorislik va davomiylikka ega. Tarixning har bir davrida yashagan avlodlar dunyoqarashini o'rganib, ularning ijobiy tomonlarini o'zlashtirib olish juda muhimdir. Zero, o'tgan avlodlar tomonidan yaratilgan dunyoqarashlar merosi yangi avlod dunyoqarashining shakllanishida ma'naviy zamin vazifasini bajaradi.

Jamiyat rivojlanib borishi bilan insonning amaliy va nazariy bilish faoliyati, xullas, dunyoqarashi ham takomillashib boradi. Insoniyat tarixiga nazar tashlar ekanmiz, uning dunyoqarashi, ya'ni dunyoni yuzaki, sodda, cheklangan tushunishdan boshlab, o'zining mifologik, diniy va falsafiy bosqichlariga tomon rivojlanib borganligining guvohi bo'lamiz. Jamiyat taraqqiyoti bilan insonning amaliy va nazariy bilish faoliyati rivojlanib borib, dunyoqarashning yangi-yangi tarixiy shakllari paydo bo'ladi. Bunda dunyoqarash oddiy, kundalik ongdan tortib, mifologik, diniy va falsafiy dunyoqarashlarga tomon rivojlanib boradi. Bu dunyoqarashning quyidagi shakllari tadrijida o'z ifodasini topadi.

a) Mifologik (afsonaviy) dunyoqarash. Mifologik dunyoqarash ijtimoiy taraqqiyotning boshlang'ich bosqichlariga xos bo'lib, dunyoni tushunishning o'ziga xos oddiy usuli, ya'ni voqelikning xayoliy in'ikosi sifatida, asosan, qadimgi davr kishilari uchun xosdir. Bu dunyoqarash o'z ifodasini qadimgi davrlarda yaratilgan rivoyat va afsonalarda topgan. Bu rivoyat va afsonalar ijtimoiy taraqqiyotning dastlabki davrlarida paydo bo'lib, ularda afsonaviy qahramonlar, yovuz kuchlarning obrazlari tasvirlangan. Qadimgi kishilar bu afsona va rivoyatlarda tabiat va jamiyatning turli hodisa va voqealarini umumlashtirib, xayoliy shakllarda tasvirlaganlar. Bu bilan ularga bo'lgan munosabatlarini bildirganlar va olam haqidagi qarash va tasavurlarini tartibga tushirishga harakat qilganlar.

Mifologik dunyoqarashning xususiyati shuki, unda hamma narsa va hodisalar bir-birining ishtirokchisi sifatida tasvirlanadi. Buning natijasida bir xil buyumlarning sifatlarini ikkinchi xil

buyumlarga bemalol ko‘chirish mumkin bo‘ladi. Mifologik dunyoqarashda tabiat kuchlari jonli vujudlar ko‘rinishida tasvirlanadi. Mifologiyada bir xil narsalarning xossalari ikkinchi xil narsalarga bemalol ko‘chirilganligi sababli, u xayolotga keng yo‘l ochib beradi. Natijada, unda tasvirlangan obrazlar qahramonliklar qilishi va jasoratlar ko‘rsatishi mumkin bo‘ladi.

b) Diniy dunyoqarash. Diniy dunyoqarash – olamdagi voqea va hodisa sabablarini, insonning orzu - umidlarini ilohiy kuchlar, oldindan belgilangan qismat, taqdir bilan bog‘lab tushunishdir. Mifologik dunyoqarashda barcha hodisa va voqealarning sababi afsonaviy kuchlar hisoblansa, diniy dunyoqarashda ularning o‘rnini turli dinlarga xos bo‘lgan Xudolar va ilohiy qudratlar oladi. Diniy dunyoqarash insonning o‘zini va olam mohiyatini bilishidagi o‘ziga xos bir yo‘l, bir bosqichdir. Diniy dunyoqarashning muhim jihatlarini diniy tuyg‘u, diniy aqidalarga ishonish, sig‘inish, diniy e‘tiqod va shu kabilar tashkil qiladi.

d) Falsafiy dunyoqarash. Dunyoqarashning navbatdagi shakli – falsafiy dunyoqarashdir. Falsafiy dunyoqarash – dunyoni, borliqni aqliy jihatdan mantiqiy, izchil, umumlashtirib tushuntiruvchi nazariy qarashlar tizimidir. U diniy dunyoqarashdan farqli ravishda, insonning aqliy – intellektual faoliyatiga asosiy e‘tibor beradi. Shu sababli falsafiy dunyoqarashga har doim hurfiylik, fikriy teranlik, mantiqiy asos kabi xususiyatlar xosdir. Falsafiy dunyoqarash – aslida mantiqiy tahlil va umumlashtirishlar, mantiqiy muhokamalar va xulosa chiqarishlar, mantiqiy isbotlar va raddiyalar asosida nazariy fikr yuritishlar orqali dunyoni, borliqni tushunish, tushuntirish, baholash va izohlashdir. Falsafiy dunyoqarash ko‘r-ko‘rona e‘tiqodlar, xayoliy obrazlar to‘g‘risidagi tasavvurlar va tushunchalarga emas, balki insonning borliqqa munosabati to‘g‘risidagi erkin, tanqidiy va, ayni vaqtda, umumiy aqliy mushohadalariga, nazariy umumlashmalariga asoslanadi.

Falsafiy dunyoqarashda inson tabiatning bir qismi sifatidagina emas, balki alohida o‘ziga xos borliq sifatida qaraladi. Falsafiy dunyoqarashda “tashqi” va “ichki” dunyolar, “tabiiy borliq”, “insoniy borliq”lar bir-biridan farq qilinadi. Insonni qurshagan hodisalar dunyosi, ya’ni “tashqi” dunyo, insonning ongiga ta’sir qiladi, unda aks etib, inson, “ichki” – ma’naviy dunyosini tashkil etadi. Bu “tashqi” va “ichki” dunyolar o‘zaro bir-birilari bilan bogliq, lekin bir-birlaridan farq qiladi. Ular o‘rtasidagi munosabatlar falsafiy dunyoqarash mazmunini tashkil qiladi. Xullas, dunyoqarashlar tizimida falsafiy dunyoqarash eng rivojlangan, ma’lum darajada mukammal dunyoqarash hisoblanadi. Zero, bir butun borliqning turli ko‘rinishlari: tabiat, jamiyat, inson, uning ongi, moddiy va ma’naviylikni o‘zida nazariy jihatdan umumlashtirib aks ettiruvchi umumiy tushunchalar tizimi falsafiy dunyoqarashni tashkil etadi va uning ko‘lamini belgilab beradi. Falsafiy dunyoqarash boshqa dunyoqarashlarning muhim, umumiy tomonlarini o‘z ichiga oladi.

Xususan, uning shakllanishi va rivojlanishiga afsonaviy (asotiriy) va diniy dunyoqarashlarning ta'sirini inkor etib bo'lmaydi. Falsafiy dunyoqarashning shakllanishi va rivojlanishi falsafa fanining paydo bo'lishi bilan uzviy bog'liq holda yuz beradi. Zotan, falsafiy qarashlar va tasavvurlar falsafiy dunyoqarashning asosini tashkil etadi.

Adabiyotlar:

1. Abu Rayhon Beruniy. Tanlangan asarlar. 1-jild. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. T., 1968.
2. Асьус В.Ф. Античная философия. 1999.
3. Boynazarov F. Antik dunyo. T., 1990.
4. Бучило Н.Ф., Чумаков А.Н. Философия. 1998.